

I

УВОД

Појаве као што су вишемесечне неисплате плата, пропадање предузећа, те незаинтересованост власника за наставак производње одавно су престале бити изоловане појаве. Штавише, може се рећи како су оне постале главна обележја економске стварности у Републици Српској и у Босни и Херцеговини уопште.

Свако предузеће пред пропашћу има своју причу, но суштина проблема је свугде једнака и има своје дубоке узроке у самом политичком и економском систему у којем живимо. На хиљаде радника се свакодневно суочава са сценариом неисплаћивања рада, губитком посла, те пропадањем предузећа. У таквим ситуацијама једини ефикасни облик заштите радника представљају оне методе које користе снагу коју имају радници (*организованост, солидарост, те бројност*) како би управу, власнике и институције присилили на испуњавање радничких захтева.

Методе покретања штрајка и успостављање радничке контроле над предузећем је незаобилазна, најефикаснија и једна од најстаријих метода радничке борбе - стара готово једнако дуго као и модерни раднички покрет.

Штрајк као облик протеста и борбе радника за своја економска и социјална права обично се везује за класни, у првом реду капиталистички економски систем и иманитентан је том систему. Међутим, то никако не значи да штрајкови нису постојали и пре капитализма. Напротив, они су постојали и у предкапиталистичким друштвено - економским системима, с том разликом што су били ређи, спонтанији и недовољно организовани, па због свега тога и мање успешни.

Било је то време када је радничка класа била само „класа по себи“, а не и „класа за себе“¹. Објективно је била „класа по себи“ због свог специфичног односа према средствима за производњу, сматрајући их главним „кривцем“ за свој понижавајући друштвено - економски положај, па су отпочели нападе на фабрике и машине које су замениле на хиљаде раднике остављајући их без посла и средстава за живот. Уништавање машина и фабрика претворило се у први раднички покрет радничке класе под именом „лудизам“ који је донео

¹ Карл Маркс разликује *класу по себи* и *класу за себе*. *Класа по себи* би била група људи која се налази у идентичном друштвено - економском (структуралном) положају, који карактерисше идентичан однос према средствима за производњу. У тексту *Осамнаести пример Луја Бонапарте* Маркс илуструје класу по себи описивајући њене чланове као „кромпире у цаку“. Она (класа по себи) постаје *класа за себе* у тренутку када уводи своје реалне интересе и када постане спремна да их оствари заједничком акцијом свих њених чланова.

више штете него користи. Такви методи настали су још у робовласничко време, када су робови намарно ломили алатке за рад како би исказали своје незадовољство због положаја у коме се налазе. Међутим у то време од таквог бојкота рада радници су пролазили доста лоше. Тек појавом индустријске револуције радници се организују и синдикати и њихове обуставе рада, под називом штрајкови, почињу да забрињавају власнике предузећа.

Шта је штрајк?

Постоји више одговора на ово питање, која ни у ком случају нису лака ни једноставна. Сама реч „штрајк“ потиче од енглеске речи *strike* - „удар“ и најједноставније речено то је једна од мера радника, најчешће заједничко напуштање посла да би се тиме послодавац натерао да прихвати њихове услове (најчешће: повећање плата или смањење часова рада).

Гиденс, професор са Кембриџ Универзитета, под овим појмом сматра „привремену обуставу рада групе запослених у циљу изражавања жалби или остварења захтева“. При томе је битно истаћи низ елемената ове дефиниције, како би се појам штрајка одвојио од других облика супростављања страна у спору.

- Штрајк је пре свега *привремен*, пошто радници намеравају да се врате на посао код истог послодавца.
- Као *обустава рада*, штрајк се разликује од, рецимо, непристајања радника на прековремени рад и од тактике „ради полако“.
- У штрајку је потребно да учествује *група радника*, јер је реч о колективној акцији, а не о реаговању појединачног радника.
- Коначно, за штрајк је битна намера саопштавања *жалбе* или *притисак* за испуњавање захтева.
- У штрајку постоје две међусобно супростављене *стране* - радници и пословодство.

Штрајк је својствен капитализму и капиталистичком систему производње и капиталистичке земље су га прве легализовале: Енглеска 1891. год, Немачка 1918. год., Француска 1919. год., Југославија 1922. год., Италија 1926. год., итд. О праву на штрајк говоримо онда када је то право уписано у Уставу, Закону или ратификованом Међународном уговору. Ради се о праву које по Међународним и другим правним актима спада у економска и социјална права. Ово право се остварује у оквиру синдикалне слободе.

Постоје два нормативна приступа о томе коме припада право на штрајк:

- Право *радника* на организовање и учешће у штрајку²
- Право *синдиката* на организовање штрајка и право радника на учешће у том штрајку³ и
- *Sui generis* концепт штрајка⁴

Што се тиче наше земље, БиХ је постала земља штрајкова. Штрајкују сви, осим Владиних чиновника и властодржаца. Једини захтев штрајкача, без обзира о ком и без обзира о којем делу БиХ се радило, јесте редовна исплата плата и смена руководства. Улица је постала место где се најконкретније може осетити јад и беда.

Од 1997. год. па до 2000. год., забележено је близу 800 штрајкова радника. Од 31. јануара 1991. год. до 16. децембра 2000. год. у Републици Српској 61.000 радника остала је без посла. Само у прошлој години у БиХ одржано је близу 340 штрајкова. У протеклој години имамо више од 150.000 незапослених.⁵ Најпоразније средство за остваривање својих права у нашој држави је штрајк глађу.⁶

Дакле, штрајк је главно средство за остваривање економских и социјалних права радника. Познато је у свим демократијама света. У следећим поглављима говорићу како је ово питање уређено код нас, који су акти важни за његову процену на међународном нивоу, као и о томе да ли послодавци могу да штрајкују.

² Полази се од схватања да је право на штрајк фундаментално (социјално, колективно, радно) право радника. Радници имају право да организују и учествују у штрајку /Француска, Италија, итд.

³ Право на штрајк се изводи из права радника на синдикално организовање, па отуд право на организовање штрајка јесте право синдиката /Немачка, САД, Канада, Јапан, Шведска, Грчка, итд.

⁴ Концепт штрајка је присутан у Великој Британији и по њему није признато право на штрајк, већ постоји слобода штрајка тј. имунитет од грађанскоправне и кривичноправне одговорности синдиката за организовање и учешће радника у штрајку.

⁵ <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:363066-Strajkovi-u-RS-su-neizbezni>.

⁶ Ово је једна од метода борбе, најчешће, затвореника против затворских власти, поступака. Спроводе га најчешће политички затвореници када исцрпи сва средства борбе за своја права или циљеве. Штрајк глађу се најчешће спроводи тако што затвореник узима само воду а одбија храну. У зависности од конституције и здравственог стања штрајк глађу може да траје без смртних последица око 30 дана. Бројни су примери да затворска управа насилно храни затвореника, давањем инфузије. Ако је затвореник познат онда брзо до јавности стиже информација да он штрајкује глађу и тада креће лавина протеста преко средстава информисања у прилог штрајкачу. Публицитет је у овом случају пресудан. Један од последњих примера штрајка глађу је био штрајк Војислава Шешеља на суђењу у Хагу. Мимо затвореника познат нам је и штрајк глађу Томислава Николића у циљу расписивања избора. Код нас ову методу користе најчешће незадовољни борци Републике (водећи се паролом „штрајком глади против глади“). Штрајк глађу као средство користе и обесправљени у транзицији штрајкујући испред Владе, Скупштине или на неком другом јавном месту.